

boek is bij het trekken van die grenzen te weinig rekening gehouden met het eigene van het onderwerp. Het is zoals iemand die men uitnodigt aan een goed gedekte tafel en hem na het voorgerecht beleefd vraagt om te vertrekken...

Het tweede boek dat vaart onder de vlag van de ‘lange zevende eeuw’, ligt voor een deel zowat in hetzelfde bedje ziek. Jurg beschrijft vlot en met vaart de lotgevallen van het (Oost-) Romeinse keizerrijk in zijn strijd met de Perzen terwijl zich als het ware bij de burenen een godsdienst ontwikkelt die op korte tijd een flink stuk van het gebied rond de Middellandse Zee verovert. De islam wordt een machtsfactor van betekenis. Vrijwel het hele boek draait rond het optreden van Constantinopel. (Wellicht is hier de invloed van Peter Browns studie *The world of late Antiquity* merkbaar). Enkel in hoofdstuk 6 is er ruimte gemaakt voor de Franken en hun langharige koningen.

In een boek waarin men, zoals de ondertitel het trouwens aankondigt, wil vertellen hoe christendom en islam de macht verdeelden, is het ondoenbaar om te stoppen bij het einde van de zevende eeuw omdat in die jaren de machtsverdeling nog echt op gang moest komen. Immers, niet enkel Constantinopel vocht een strijd uit met de islam, hetzelfde komt op gang in het westen waar na de verovering van Gibraltar en het grootste deel van het Iberisch schiereiland door de islam, de Franken en de Longobarden de islam trachten terug te dringen. Deze periode brengt ons naar de achtste eeuw met figuren als Karel Martel. Het is jammer dat deze fase in de strijd veeleer op een drafje wordt afgewerkt.

Wim Jurg beschrijft in deze twee boeken enkele belangrijke episodes uit de vroege middeleeuwen. Hij doet dat vaak met vaart maar blijft even dikwijls aan de oppervlakte van het gebeuren wat meebrengt dat de door hem gekozen periodisering vaak in het luchtledige blijven hangen.

Raoul BAUER (Puurs)

POLITIEK

Francis Fukuyama, *De oorsprong van onze politiek. Volume 2: Orde en verval*. Vert. R. Vernooy. Amsterdam/Antwerpen, Atlas Contact, 2014, 720 p., ISBN 9789045028057, 69.99 €

Francis Fukuyama is een man van de grote verhalen. Zijn naam is onlosmakelijk verbonden met de these over ‘het einde van de geschiedenis’, al was hij niet de

eerste die dat idee verkondigde en ook niet de meest originele verdediger van die stelling. Maar met zijn essay – dat hij later tot een boek omwerkte – bereikte hij een immens publiek en lokte hij ontelbare reacties uit – reacties die vaak niet gehinderd waren door een zorgvuldige lectuur van zijn teksten. Met zijn studie over de oorsprong van onze politiek heeft Fukuyama opnieuw een monumentaal werk geschreven, zowel letterlijk als figuurlijk. Het is een groots opgezette geschiedenis van politieke systemen van over heel de wereld, en dat in twee lijvige boekdelen. Maar ditmaal is minder de politiek theoreticus aan het woord die exclusief zweert bij de kracht van ideeën en in de loop van de geschiedenis de ontwikkeling van een hegeliaans plan ontwaart. De auteur van *The Origins of Political Power*, zoals het werk in het Engels heet, is meer politiek en sociaal wetenschapper die erkent dat naast ideeën onder meer ook klimaat, geografie en historisch toeval een grote impact hebben. Interessant is natuurlijk de vraag of de auteur van het einde van de geschiedenis nog dezelfde is als de auteur van oorsprong van onze politiek. Blijft de toenmalige stelling overeind dat de liberale democratie de enige staatsvorm is die verenigbaar is met de socio-economische moderniteit en daarom als ideologisch eindpunt kan worden gezien?

Het antwoord op die vraag is in wezen een volmondig ‘ja’. Maar hoewel het boek dateert van vóór de Brexit en de verkiezing van Donald Trump is Fukuyama uiteraard niet blind voor de fragiliteit van de liberale democratie. Deze recente ontwikkelingen zijn juist het beste bewijs voor Fukuyama’s stelling dat onze moderne democratie in de eerste plaats wordt bedreigd door evoluties van binnenuit. Het is precies deze stelling die hij uitwerkte in het tweede deel van zijn studie over de oorsprong van politiek en dat niet toevallig de ondertitel ‘orde en verval’ meekreeg. Hij had ook een concreet doel voor ogen toen hij zijn studie naar politieke ontwikkeling opzette en wilde nagaan hoe politieke instellingen mettertijd veranderden. Zoals hij duidelijk stelt, wil hij ‘verklaren waarom sommige ontwikkelde landen erin geslaagd zijn om de eenentwintigste eeuw in te gaan met een redelijk effectieve en niet-corrupte overheid, terwijl andere nog steeds gebukt gaan onder cliëntelisme, corruptie, slechte resultaten en een gering vertrouwen zowel in de overheid als in de rest van de samenleving. Een verklaring zou ons enig inzicht kunnen bieden in de strategieën die huidige ontwikkelingslanden zouden kunnen gebruiken om de problemen van corruptie en patronage aan te pakken.’ (p. 221) Maar een eenduidige verklaring, zo laat hij eveneens duidelijk verstaan, is er niet. Daarvoor spelen toevalligheden soms een te grote rol.

Toch kan Fukuyama een belangrijke constante aanwijzen. Zoals gezegd, bestudeert hij de evolutie van politieke instellingen. Die instellingen herleidt hij tot drie fundamentele soorten: de staat, een rechtsorde en mechanismen voor democratische controle. Wanneer die drie in evenwicht zijn, is het ideaal bereikt. Zelf beschrijft hij de evolutie naar dat ideaal als de weg naar (een fictief land) Denemarken. Wat zijn analyse van politieke instellingen over de hele wereld leert,

is dat dat ideaal het best kan worden benaderd wanneer de ontwikkeling van een sterke staat voorafgaat aan de uitbouw van een rechtsorde en democratische controle. Wordt de volgorde omgedraaid, dan zorgt dat voor problemen. En dat is in wezen volgens Fukuyama meteen ook het antwoord op de vraag ‘waarom aan het begin van de eentwintigste eeuw sommige landen zoals Duitsland gekenmerkt [worden] door moderne, relatief niet-corrupte regeringen, terwijl landen zoals Griekenland en Italië nog steeds geplaagd worden door cliëntelistische politiek en wijdverbreide corruptie.’ (p. 38) Hetzelfde mechanisme – het ontstaan van een democratie vóór een sterke staat – was ook werkzaam in de Verenigde Staten vóór de hervormingen van de *Progressive Era* en de *New Deal*. Het is maar een van de vele interessante passages in het boek waarin Fukuyama uiteenzet hoe de opkomende politieke partijen in Amerika allerhande individuele voordelen in het vooruitzicht stelden van voornamelijk armere en laagopgeleide kiezers om hen aan zich te binden. Hoe gek het ook mag klinken, het cliëntelisme had een fundamentele democratiserende functie. Zowel in de Verenigde Staten van na de jacksoniaanse revolutie als in het Griekenland en Italië van na de democratisering is goed te zien hoe de bureaucratie wordt gepolitisiseerd: politici nemen de staat over door bureaucratische posities te vergeven aan de eigen achterban en zo in te zetten voor patronagedoeleinden.

In het boek komen veel meer voorbeelden voor dan die van Griekenland, Italië of de VS. Met evenveel gemak analyseert Fukuyama de ontwikkeling van politieke instellingen in Latijns-Amerika (met onder meer een knappe vergelijking tussen Costa Rica en Argentinië), Afrika (dat veel landen bevat die de uiterlijke vormen van een moderne staat hebben, maar waar in wezen alles ten dienste staat van familie en vrieden) en Azië (waar de balans tussen staat en samenleving zwaar doorweegt in het voordeel van de eerste). Maar om bij het voorbeeld van de Verenigde Staten te blijven: dat is meteen ook een treffende casus van het verval van de liberale democratie. De democratische instellingen worden bedreigd door bij uitstek democratische instrumenten, zoals het te ver doorgedreven systeem van *checks and balances* waardoor de democratie verroest tot een vetocratie. Maar even goed de losgeslagen lobbywereld waarin niet-representatieve, maar kapitaalkrachtige groepen een onevenredige invloed kunnen uitoefenen op de besluitvorming, als de ingebakken achterdocht tegenover de overheid vormen een structurele bedreiging. Het gevaar van institutionele starheid – in de hand gewerkt door de aard van de menselijke natuur die verknocht is aan vaste tradities en instellingen – is pijnlijk reëel.

Fukuyama wijst op nog een ander element van verval – een element dat apart dient te worden vermeld omdat het te denken geeft, zeker in het licht van zijn waarschuwing dat de organisatie van de Europese Unie alsmaar meer op de institutionele inrichting van de VS lijkt. De drie instellingen die centraal staan in Fukuyama’s uiteenzetting worden normaal belichaamd door de drie takken van de overheid: een uitvoerende, rechterlijke en wetgevende macht. Door het

ingebakken wantrouwen in de VS tegenover de macht van de overheid hebben de beperkende instellingen meer gewicht dan de uitvoerende. Een belangrijk gevolg daarvan is dat rechtbanken en wetgevende instanties heel wat taken hebben overgenomen van de uitvoerende macht. Functies die in gezonde ontwikkelde democratieën worden vervuld door bestuurlijke bureaucratieën worden in de VS in toenemende mate gejuridiseerd. Dat leidt onder meer tot een explosie van dure procesvoering, trage besluitvorming en bijzonder inconsequente toepassing van wetten. En dat zorgt op zijn beurt voor een heel inefficiënte overheid. Deze juridisering ligt ook aan de basis van een merkwaardige paradox: ‘in plaats van de overheid in te perken zijn de rechtbanken alternatieve instrumenten voor de expansie van de overheid geworden.’ (p. 509) Zo gebeurt het dat grote maatschappelijke veranderingen soms niet tot stand komen omdat het Congres als vertegenwoordiger van het volk voor die veranderingen stemde, maar omdat particulieren gebruik maakten van het rechtssysteem om de regels aan te passen. Op die manier is het natuurlijk niet verwonderlijk dat beleid beetje bij beetje tot stand komt in een zeer specialistisch en daarom ondoorzichtig proces door rechters die dikwijls niet gekozen zijn en voor het leven zijn aangesteld. Natuurlijk, de vergelijking met de situatie in de Europese Unie kan niet snel even worden gemaakt en de verschillen zijn groter dan de overeenkomsten. Maar het moet ons op z'n minst gevoelig maken voor het feit dat als de Europese leiders en het Europese Parlement nalaten – of niet in staat zijn – om bijvoorbeeld sociale wetgeving te ontwikkelen vanuit een bepaalde maatschappijvisie, de Europese rechters vaak gedwongen worden om vonnissen uit te vaardigen die een vergaande impact hebben op sociaal beleid. Met andere woorden: op die manier wordt sociale wetgeving in eerste instantie ontwikkeld door onverkozen rechters, rechters die geen verantwoording verschuldigd zijn. Het is maar een van de vele waardevolle lessen die kunnen worden getrokken uit Fukuyama's magistrale studie over de ontwikkeling van politieke instellingen. En zoals de EU als misschien wel het toppunt van politieke 'engineering' elke dag opnieuw toont, is het evenwicht tussen staatsvorming en democratische ontwikkeling uiterst poreus en delicaat.

Erik DE BOM (Leuven)

VISIES OP BEELDEN VAN HET KIND

Willem Koops, *Een beeld van een kind. De ontwikkeling en opvoeding van het kind in historisch perspectief*. Amsterdam, Boom, 2016, 424 p., ISBN 9789058755810, 49.95 €